

POLSKI MODEL RESOCJALIZACJI PENITENCJARNEJ

Iwona Niewiadomska

Instytut Psychologii, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
iwona.niewiadomska@kul.pl

Streszczenie. W artykule ukazano charakterystykę modelu resocjalizacji penitencjarnej wynikającego z norm zawartych w polskim prawie karnym. Na wstępie zwrócono uwagę na cele działań ukierunkowanych na resocjalizację osób osadzonych w zakładach karnych. W dalszej kolejności przedstawiono zasady, jakim są podporządkowane oddziaływania psychokorekcyjne prowadzone w stosunku do więźniów – m.in. zasada poszanowania godności więźnia, zasada instancji obiektywnych, zasada tworzenia środowiska wychowawczego, zasada profesjonalizmu, zasada indywidualizacji, zasada wolnej progresji, zasada odpowiedzialności oraz zasada normalności/otwartości więzienia. W kolejnej części opracowana zaprezentowano środki, jakie w ujęciu polskiego prawa karnego powinny służyć resocjalizacji osób odbywających sankcje izolacyjne: praca, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym, nagrody i kary dyscyplinarne oraz nowe środki i metody oddziaływania na skazanych. W tej części opracowania zwrócono również uwagę na oddziaływania o charakterze duszpasterskim, w których mogą uczestniczyć osadzeni ze względu na posiadane przez nich uprawnienia do posługi duszpasterskiej. Ostatnie część artykułu została poświęcona analizie skuteczności wybranych środków resocjalizacji penitencjarnej.

Słowa kluczowe: resocjalizacja penitencjarna, zasady resocjalizacji penitencjarnej, środki resocjalizacji penitencjarnej, skuteczność resocjalizacji penitencjarnej

WPROWADZENIE

Oddziaływania psychokorekcyjne, które są stosowane wobec skazanych na karę pozbawienia wolności, są określane jako resocjalizacja penitencjarna¹. Wprowadzanie systematycznych oddziaływań poprawczych w warunkach więziennych zaznacza się od XIX w., kiedy zauważono, że wychowanie więźniów, służące zmianom w ich psychice, prowadzi do zmniejszenia powrotności do przestępstwa. Rozwój idei resocjalizacji w XX w. przyczynił się do tego, że zakładach karnych zaczęto stosować systematyczne oddziaływania poprawcze, zasadę progresji, segregację więźniów, diagnostykę penitencjarną, nauczanie szkolne, przyuczanie do zawodu, celową pracę oraz zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe².

¹ H. Machel, 2003. *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk, Arche, 21.

² Tamże, s. 15–18.

CELE PENITENCJARNYCH ODDZIAŁYWAŃ RESOCJALIZACYJNYCH
WYNIKAJĄCE Z NORM POLSKIEGO PRAWA KARNEGO

Zgodnie z normą zawartą w art. 67 § 1 kodeksu karnego wykonawczego (k.k.w.)³, wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego, i tym samym powstrzymanie się od powrotu do przestępstwa. Z brzmienia tej normy można wnioskować, że maksymalnym celem wykonywania kary izolacyjnej jest doprowadzenie do takich zmian w osobowości osadzonego, które spowodują zrozumienie błędu oraz przyczynią do zażoścuczynienia innym i odrodzenia moralnego, a celem minimalnym – takie zmiany w osobowości skazanego, które sprawią, że będzie on przestrzegał porządku prawnego⁴.

Wymienione cele mają psychokorekcyjny charakter. Dlatego do zmian w osobowości więźniów powinien doprowadzić sposób resocjalizacji, sprecyzowany w art. 67 § 2 k.k.w., czyli zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych w ramach określonych w ustawie systemów wykonania kary oraz w różnych rodzajach i typach zakładów karnych. Pełna działalność resocjalizacyjna jest prowadzona tylko w systemie programowanego oddziaływania. Jedyną grupą, która ma obowiązek uczestniczenia w takim systemie odbywania izolacji są młodociani. Ich obligatoryjne uczestnictwo w oddziaływaniach resocjalizacyjnych wynika z nacisku na realizację celów wychowawczych w stosunku do tej grupy, ze względu na niedojrzałość osobowości, niewielki zasób doświadczenia życiowego i podatność na ujemne wpływy społeczne⁵. W stosunku do pozostałych skazanych oddziaływanie poprawcze stanowią jedynie ofertę ze strony organu wykonującego karę, z której więźniowie mogą skorzystać po przedstawieniu im projektu programowego oddziaływania⁶.

Cele wykonywania kary pozbawienia wolności implikują zatem wyodrębnienie w całości funkcjonowania zakładu karnego penitencjarnego systemu resocjalizacyjnego. Pojęcie to oznacza zespół metod i zasad postępowania w warunkach penitencjarnych, którego realizacja ma spowodować zmiany w obszarze osobowości więźnia, w wyniku czego powinien on podjąć wysiłki na rzecz re-adaptacji i reintegracji społecznej⁷.

³ Ustawa z 6.06.1997 r. *Kodeks karny wykonawczy*. Dz.U. 1997 nr 90, poz. 557.

⁴ S. Paweła, 2003, *Prawo karne wykonawcze. Zarys Wykładu*. Kraków, Zakamycze, s. 24–25; S. Paweła, 1999, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*. Warszawa, Wyd. ZPP.

⁵ M. Kalitowski, Z. Sienkiewicz, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, 2000. *Kodeks karny. Komentarz*. T. II. Gdańsk, Arche, s. 104.

⁶ Tamże, s. 34.

⁷ P. Szczepaniak, 1996. *Efektywność oddziaływań penitencjarnych*. W: „Problemy więziennictwa u progu XXI wieku”. Red. B. Hołyst, S. Redo. Warszawa Wyd. CZSW i COSSW 1996, s. 391; Machel. *Więzienie jako instytucja karna*, s. 23.

Proces korekcyjno-wychowawczy zmierza zatem do kształtowania lub przekształcania sądów, uczuć i zachowań osób resocjalizowanych, a w konsekwencji do zmiany ich postaw⁸. W tym celu są wykorzystywane metody pedagogiczne i psychologiczne. Oddziaływania poprzez pracę, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe, sport, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz nagrody i kary to tradycyjne metody wpływu psychologiczno-pedagogicznego⁹.

Metody resocjalizacji polegają zatem na systematycznym stosowaniu określonych sposobów postępowania ze skazanymi, co skutkuje zmianami w ich motywacji, zachowaniu i postawach w kierunku zgodnym z celami wychowania poprawczego. Można wśród nich wyróżnić: 1) metody wpływu osobistego – oddziaływanie wychowawcy na postępowanie więźniów w wyniku tego, że jest autorytetem lub osobą godną zaufania, 2) metody wpływu sytuacyjnego – wykorzystanie i/lub tworzenie sytuacji wzmacniających konstruktywne zachowania i wygaszających zachowania negatywne, np. nagradzanie i karanie wychowawcze, organizowanie doświadczeń, 3) metody wpływu społecznego – kształtowanie postaw prospołecznych w wyniku ich modelowania przez grupę społeczną, 4) zasady kierowania samowychowaniem – oddziaływania polegające na zwiększaniu samopoznania i samokontroli¹⁰. Coraz częściej głoszony jest również pogląd, że proces resocjalizacji powinien mieć charakter interdyscyplinarny. W taki sposób można z jednej strony zbadać, opisać i wyjaśnić ten sam problem resocjalizacyjny, uwzględniając rozmaite sposoby myślenia, a z drugiej – stosować różnorodne formy jego eliminowania¹¹.

ZASADY PROWADZENIA PENITENCJARNYCH DZIAŁAŃ RESOCJALIZACYJNYCH

Skuteczność zastosowanych metod oddziaływania zależy od ich podporządkowania zasadom resocjalizacyjnym, do których należą przede wszystkim:

1) **Zasada poszanowania godności więźnia.** Skazani powinni być traktowani z szacunkiem, a odbywana kara nie może być wzmacniana przez dodatkowe dolegliwości. Stosowanie tej reguły pozwala na utrzymywanie pozytywnych

⁸ J. Malec, 2001. *Czynniki warunkujące kształtowanie się właściwych postaw moralnych więźniów w Polsce*. W: „Więziennictwo. Nowe wyzwania”. Red. B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak. Warszawa–Poznań–Kalisz, Wyd. UAM, CZSW i COSSW, s. 413.

⁹ H. Machel, 1994. *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Gdańsk, Wyd. UG, s. 116–123.

¹⁰ B. Nowak, 2004. *Metody resocjalizacji*. W: „Zagadnienia penitencjarne”. Red. H. Chmielewska, K. Jędrzejak, T. Karczewski, P. Łapiński, B. Nowak, L. Stodolska, E. Szymczak. Kalisz, COSSW, s. 119–120.

¹¹ L. Pytka, 2002. *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne i metodyczne*. Warszawa, Wyd. ASP, s. 7.

relacji między personelem a więźniami i wzmacnia autorytet wychowawczy kadry penitencjarnej¹².

2) **Zasada instancji obiektywnych.** Realizacja tej normy jest związana z odwoływaniem się działalności poprawczej do prospołecznych wartości i norm postępowania, jakie obowiązują w społeczeństwie.

3) **Zasada tworzenia środowiska wychowawczego.** Jej stosowanie polega na takim rozmieszczaniu więźniów w celach, oddziałach i grupach zajęciowych, aby wzajemnie się nie demoralizowali, tworzyli w miarę jednolite środowisko społeczne i byli jak najlepiej zabezpieczeni przed brutalnością podkultury więziennej¹³.

4) **Zasada profesjonalizmu.** Oddziaływaniami resocjalizacyjnymi powinien zajmować się odpowiednio przygotowany personel, którego profesjonalizm umożliwi zaprogramowanie, zorganizowanie i zrealizowanie procesu psychokorekcyjnego. Do zespołu specjalistycznego należy zaliczyć psychologów, pedagogów resocjalizacyjnych, socjologów, psychiatrów, bibliotekarzy, instruktorów wychowania fizycznego, którzy są profesjonalnie przygotowani do pracy z przestępcami w warunkach zakładu karnego¹⁴. Personel penitencjarny znajduje się w unikalnej sytuacji o charakterze pomocowym – może z jednej strony redukować skutki izolacji więziennej u osadzonych, a z drugiej – pomagać im w zmianie postaw w stosunku do siebie i otoczenia społecznego¹⁵.

5) **Zasada indywidualizacji.** Resocjalizacja wymaga stosowania różnych środków oddziaływania poprawczego, które powinny być zindywidualizowane zarówno odnośnie do osoby skazanego, stopnia jego demoralizacji i podatności na wpływy resocjalizacyjne, jak również odnośnie do charakteru popełnionego przestępstwa¹⁶.

6) **Zasada wolnej progresji.** W obowiązującym systemie prawa reguła ta została zawarta w art. 89 k.k.w. Wolna progresja oznacza uzależnienie warunków odbywania kary, a także zakresu kontaktów skazanego ze światem zewnętrznym, od jego postaw i zachowania, przy czym skazany może być zarówno awansowany, jak i degradowany¹⁷. W aktualnym stanie prawnym wolna progresja jest trójstopniowa, z uwagi na trzy typy zakładów karnych – awansowanie polega na przejściu z zakładu zamkniętego do półotwartego, a następnie do otwartego; przy degradacji – przejście z zakładu otwartego do półotwartego, a następnie do zamkniętego. Jednak w określonych przypadkach osoba może być przeniesiona z zakładu typu zamkniętego wprost do otwartego lub odwrotnie – z zakładu otwartego wprost do zamkniętego¹⁸.

¹² H. Machel. *Więzenie jako instytucja karna*, s. 276–277.

¹³ Tamże, s. 51–53.

¹⁴ Tamże, 54–55.

¹⁵ L. Myers, 2000. *Meeting Correctional Offenders Needs: An Ethical Response to Cultural Differences*. „The Prison Journal”, nr 2, s. 184.

¹⁶ S. Paweła. *Prawo karne wykonawcze*, s. 204–205.

¹⁷ Z. Hołda, K. Postulski, 2005. *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Gdańsk, Arche, s. 342.

¹⁸ Tamże, s. 372–374.

7) **Zasada odpowiedzialności** łączy się z koncepcją oddziaływań poprawczych, w których więźniowie mają możliwość wybierania rozmaitych zachowań i ponoszenia pełnych konsekwencji za własne postępowanie – zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Przypisywanie odpowiedzialności za dokonywane wybory ma na celu uczenie ról społecznych, które z jednej strony pozwalają na pozytywną readaptację społeczną, a z drugiej – chronią przed powrotem do przestępstwa. W warunkach zakładu karnego ważne jest to, aby więzień mógł takich wyborów dokonywać. Ponadto, żeby pozytywne decyzje prowadziły do korzyści oczekiwanych przez skazanego, a negatywne – powodowały straty osobiste. W ten sposób tworzy się sytuacja, w której osoba uczy się dokonywania samodzielnych decyzji. Odpowiedzialność za własne postanowienia odpowiada założeniom wolnej progresji, w myśl której w zależności od postępowania więźnia, można go awansować lub zdegradować¹⁹.

8) **Zasada normalności/otwartości więzienia**. Realizacja tej reguły polega na uwzględnianiu różnorodnych kontaktów skazanych ze środowiskiem pozawięziennym i organizowaniu życia w zakładzie karnym na podobieństwo funkcjonowania świata w warunkach wolnościowych. Uwzględnianie zasady otwartości, przy jednoczesnym respektowaniu ochronnych celów wykonywania kary pozbawienia wolności, ma na uwadze uspołecznianie więźniów w bardziej naturalnych warunkach²⁰.

RESOCJALIZACYJNE ŚRODKI ODDZIAŁYWANIA NA SKAZANYCH WYNIKAJĄCE Z NORM POLSKIEGO PRAWA KARNEGO

W odróżnieniu od metod resocjalizacyjnych, które mają psychopedagogiczny charakter, środki oddziaływań penitencjarnych są szczegółowo określone w regulacjach prawnych²¹. Indywidualizacja kary pozbawienia wolności polega na takim doborze środków i metod oddziaływania, który zapewni ich dostosowanie do celu wykonywania tej sankcji w przypadku konkretnego więźnia²².

W obowiązującym systemie prawnym do resocjalizacyjnych środków oddziaływania na skazanych należy (art. 67 § 3 k.k.w., art. 71 k.k.w., art. 137 k.k.w. i art. 142 k.k.w.):

- 1) praca,
- 2) nauczanie,
- 3) zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe,
- 4) podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym,

¹⁹ H. Machel, 1983. *Propozycja modelu ośrodka pracy skazanych dla młodocianych i dorosłych nie-recydywistów (konceptja, organizacja, wdrożenie i ocena)*. „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny”, nr 16, s. 102–104.

²⁰ H. Machel. *Więzienie jako instytucja karna*, s. 51–55.

²¹ S. Lelental, 2001. *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Warszawa, C.H. Beck, s. 227.

²² S. Pawela. *Prawo karne wykonawcze*, s. 228–229.

- 5) nagrody i kary dyscyplinarne,
- 6) nowe środki i metody oddziaływania na skazanych.

Praca

We współczesnej doktrynie prawa penitencjarnego uznaje się, że praca skazanego jest jednym z najważniejszych środków resocjalizacji. Jej znaczenie w zakresie przygotowania do życia w społeczeństwie wynika z nauczania zawodu, kształtowania nawyku pracy i przybliżania do sposobu funkcjonowania w warunkach wolnościowych. Aspekt wychowawczy pracy wynika również z aktywizacji skazanych, wzbudzania ich zainteresowań, uczenia punktualności i odpowiedzialności. Do dodatkowych atutów tego środka penitencjarnego należy zaliczyć możliwość oderwania od przymusowej izolacji, wypełniania wolnego czasu, czy też wyładowania energii²³.

Wykorzystywanie pracy jako środka resocjalizacji wymaga jednak spełnienia określonych warunków. Najważniejszym z nich jest to, aby nie stanowiła ona dodatkowej dolegliwości dla skazanego. Pozostałe założenia polegają na jej produktywności, kolektywności, organizowaniu z myślą o przyszłości skazanego i uwzględnieniu przygotowania do zawodu.

Readaptacyjne funkcje pracy są realizowane w sytuacji, gdy podlega ona takiej samej ochronie, jest podobnie wynagradzana i posiada zbliżone formy do aktywności zawodowej w warunkach wolnościowych²⁴. W praktyce penitencjarnej często utożsamia się pozytywny stosunek do pracy u więźniów jako efekt resocjalizacyjny. Jest to rodzaj uproszczenia, ponieważ skazany może być dobrym pracownikiem przy nikłych postępach wychowawczych lub odwrotnie – proces wychowawczy może przynosić nieoczekiwane pozytywne skutki, a wdrażanie skazanego do obowiązków zawodowych – napotykać przeszkody. Skuteczność resocjalizacji należy więc oceniać na podstawie sumy wszystkich oddziaływań psychokorekcyjnych, które zostały zastosowane do potrzeb resocjalizacyjnych więźnia²⁵.

Aktualnie stosuje się dwie ważne reguły dotyczące pracy więźniów. Po pierwsze, praca skazanego jest odpłatna (art. 123 § 1 k.k.w.), chociaż przepisy dopuszczają także zatrudnianie nieodpłatne tej kategorii pracowników (art. 123a § 1–4 k.k.w.)²⁶. Druga ważna reguła polega na tym, że czas przepracowany przez więźnia jest zaliczany do okresów zatrudnienia w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym i do okresu pracy, od którego zależą uprawnienia pracownicze (art. 127 k.k.w.)²⁷.

²³ *Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego*, 1997. Warszawa Wyd. Prawnicze, s. 555–556.

²⁴ S. Paweła. *Prawo karne wykonawcze*, s. 229–232.

²⁵ B. Hołyst, 2012. *Kryminologia*. Warszawa LexisNexis, s. 1360.

²⁶ J. Hołda, Z. Hołda, 2004. *Prawo karne wykonawcze*. Kraków, Zakamycze, s. 174–178.

²⁷ *Uzasadnienie rządowego projektu*, s. 555–556.

Ze względu na dużą wartość poprawczą pracy, zatrudnienie skazanych może przybierać różne formy – na podstawie umowy o pracę, umowy zlecenia, umowy o dzieło, umowy o pracę nakładczą albo na innej podstawie prawnej (art. 121 § 2 k.k.w.). Oprócz tego, wykorzystuje się tradycyjne formy zatrudnienia na podstawie skierowania do pracy w zakładzie przywieziennym, do obowiązków administracyjno-porządkowych w zakładzie karnym, do zadań porządkowych lub pomocniczych na rzecz jednostek organizacyjnych Służby Więziennej lub na rzecz samorządu terytorialnego²⁸. Elastyczne potraktowanie zatrudnienia skazanych ma na celu dostosowanie tego środka resocjalizacji do gospodarki wolnorynkowej, dużej konkurencji na rynku pracy oraz do występującego bezrobocia²⁹.

Uzasadnieniem podejmowania różnego typu inicjatyw dotyczących zatrudniania więźniów jest fakt, że krajach gospodarki wolnorynkowej wysokie bezrobocie w tej grupie jest normalnym zjawiskiem. Taki stan ma różne uwarunkowania, m.in. to, że praca skazanych charakteryzuje się niższą wydajnością z powodu braku kwalifikacji i odpowiednich nawyków. Trudności w aktywizacji zawodowej, będącej wynikiem braku kwalifikacji występują zwłaszcza u młodocianych i recydywistów penitencjarnych, czyli grup dominujących w zakładach karnych³⁰. Sposobem na zmniejszenie bezrobocia wśród osadzonych miała być Ustawa z 28.08.1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności, w której przewidziano szereg ulg podatkowych dla pracodawców zatrudniających więźniów³¹. Dodatkowo, art. 3 tej ustawy dopuszczał możliwość tworzenia przy zakładach karnych miejsc pracy w postaci: przedsiębiorstw państwowych, spółek akcyjnych lub spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, w których Skarb Państwa lub państwowa osoba prawna ma więcej niż 50% udziałów lub akcji oraz gospodarstw pomocniczych.

Wprowadzenie przepisów ułatwiających zatrudnianie osób pozbawionych wolności nie przyniosło jednak przewidywanych rezultatów. Duże bezrobocie w populacji więziennej odzwierciedlają dane statystyczne. W okresie PRL odsetek zatrudnianych więźniów przekraczał z reguły 90%. Skazani często pracowali w przedsiębiorstwach państwowych poza terenem zakładu karnego – nawet ponad 45% zatrudnionych więźniów. Kryzys gospodarczy w 1986 r. przyczynił się do gwałtownego wzrostu bezrobocia w tej populacji³². Tendencja ta utrzymuje się do chwili obecnej.

Problem bezrobocia wśród więźniów wymaga podjęcia różnego typu inicjatyw służących redukowaniu tego zjawiska. Wyniki badań przeprowadzone wśród

²⁸ J. Hołda, Z. Hołda, *op.cit.*, s.175–176.

²⁹ *Uzasadnienie rządowego projektu*, s. 555–556; Z. Hołda, K. Postulski, *op.cit.*, s. 447.

³⁰ T. Szymanowski, 2004. *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego (podstawowe problemy w świetle danych empirycznych)*. Warszawa, Wyd. UW, s. 178–180.

³¹ *Ustawa z 28.08.1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności* (Dz.U. 1997 nr 123, poz. 777).

³² T. Szymanowski, *op.cit.*, s. 181–184.

pracodawców sugerują, że wzrost aktywizacji zawodowej poza terenem zakładu karnego zależy od tworzenia systemu ulg z tytułu przyjmowania skazanych do pracy. Należy stworzyć skuteczny instrument zachęty i rekompensaty wyższych kosztów zatrudniania osadzonych. Istnieje też potrzeba rzetelnego przedstawienia i popularyzacji wśród pracodawców założeń odpłatnego angażowania w pracę zawodową osób odbywających karę. Drugi warunek spadku bezrobocia w populacji więźniów jest związany z podwyższaniem ich wykształcenia ogólnego i kwalifikacji zawodowych. Takie oczekiwania powinny być w miarę możliwości uwzględniane przez administrację więzienną. Zainteresowanym skazanym należy stworzyć warunki sprzyjające do nauki, a pozostałych zachęcać do kształcenia. Istnieje również konieczność, aby dyrektorzy zakładów karnych nawiązywali kontakty i aktywnie współpracowali z lokalnymi podmiotami gospodarczymi³³.

W przypadku braku miejsc służących aktywizacji zawodowej osadzonych funkcje resocjalizacyjne spełnia również strategia polegająca na wychowaniu do pracy. W ramach tego zadania należy wdrażać skazanych do różnego typu obowiązków, czyli przyzwyczajając do regularnego wysiłku, wpajać nawyk pracowitości i przyuczać do zawodu. Takie podejście powinno być stosowane zwłaszcza wobec młodocianych i recydywistów penitencjarnych, którzy zazwyczaj nie pracowali regularnie przed osadzeniem w zakładzie karnym³⁴.

Nauczanie

Populacja więzienna charakteryzuje się na ogół niskim poziomem wykształcenia ogólnego i przygotowania zawodowego. Zarówno ze względu na znaczenie readaptacyjne tego środka, jak również wysoki poziom bezrobocia wśród więźniów nauczanie stanowi obecnie najważniejszy, a być może jedyny rzeczywisty środek penitencjarnego oddziaływania resocjalizacyjnego³⁵. Znaczenie ogólnego i zawodowego nauczania w aspekcie poprawczym polega na wykorzystaniu okresu pozbawienia wolności do uzupełnienia braków w wykształceniu, zdobycia kwalifikacji zawodowych lub przyuczenia do zawodu (art. 130 k.k.w.). Uzupełnienie tych braków stanowi ważny warunek prawidłowej adaptacji społecznej po opuszczeniu zakładu karnego, tym bardziej że od strony programowej i dydaktycznej takie nauczanie jest całkowicie zintegrowane z systemem oświaty publicznej. Dodatkowym argumentem, który świadczy o resocjalizacyjnej roli nauczania jest to, że angażuje ono całą osobowość skazanego – zmusza do koncentrowania uwagi, do wysiłku, wytrwałości, systema-

³³ T. Kalisz, 2004. *Pracodawcy pozawięzienni a zatrudnianie skazanych*. W: Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej. Red. W. Ambrozik, P. Stępniaak. Poznań–Warszawa–Kalisz, UAM, CZSW, COSSW, s. 439.

³⁴ B. Hołyst. *Kryminologia*, s. 1359–1361.

³⁵ T. Szymanowski. *Polityka karna i penitencjarna*, s. 178–184.

tyczności oraz wymaga dyscypliny zewnętrznej i wewnętrznej. Ponadto, w sposób konstruktywny wypełnia czas odbywania kary³⁶.

W celu zwiększenia liczby uczących się więźniów w systemie penitencjarnym zostały stworzone warunki sprzyjające podwyższaniu wykształcenia. Istniejące przepisy zezwalają na naukę osadzonych w różnych typach szkół, w tym również w szkołach mieszczących się poza terenem więzienia. Wobec skazanych, którzy nie mają podstawowego wykształcenia lub zawodu nauka jest traktowana jako obowiązek. Przy tym nauczanie na poziomie szkoły podstawowej, gimnazjum, szkoły zasadniczej i średniej jest nieodpłatne. Natomiast zawodowe szkolenie kursowe może być w całości lub w części odpłatne. Świadectwo ukończenia szkoły lub kursu jest wydawane według ogólnie obowiązujących wzorców³⁷. Za zgodą dyrektora zakładu karnego, osadzony może w drodze samokształcenia przygotować się i zdawać egzaminy w kierunku nauczania, jakie nie jest prowadzone w tym zakładzie (np. uczenie się i zdawanie egzaminów z języków obcych). Ponadto istnieje możliwość składania w zakładzie karnym egzaminów końcowych przez tych skazanych, którzy przed ukończeniem roku szkolnego zostali zwolnieni z odbywania kary³⁸. Poza tym uczący się więźniowie uzyskują dodatkowe uprawnienia, przede wszystkim możliwość skrócenia czasu pracy, przyznania miesięcznej zryczałtowanej należności za prace produkcyjne w warsztacie szkolnym oraz pierwszeństwo w zatrudnieniu po zakończeniu kursu zawodowego³⁹.

Podstawowym postulatem mającym na celu zwiększenie znaczenia nauczania jako środka oddziaływań penitencjarnych jest zwiększenie zakresu jego stosowania – zarówno w zakresie podwyższania poziomu wykształcenia, jak i zdobywania wiedzy na kursach. Realizacja tego postulatu jest jednak związana z przezwyciężeniem kilku barier.

Bardzo ważną przeszkodą jest niechęć do podejmowania nauki wśród samych skazanych lub towarzyszące jej obawy. Negatywna motywacja jest z reguły spowodowana dość znacznym upływem czasu od zakończenia edukacji lub wcześniejszymi niepowodzeniami szkolnymi. Wyniki badań wskazują jednak, że postawa więźniów wobec szkoły zmienia się w trakcie uczenia, szczególnie pod wpływem osiąganych wyników. Osoby uczestniczące w więziennych zajęciach edukacyjnych dostrzegają ich szczególne znaczenie w kontekście konstruktywnego spędzania czasu wolnego, zdobywania kompetencji zawodowych, rozwoju osobistego oraz zbliżania warunków zakładu karnego do życia na wolności.

Poważnym problemem szkolnictwa więziennego są ograniczone możliwości zatrudniania uczących się osób. Dotyczy to zwłaszcza absolwentów szkół zawodowych. Brak perspektyw zawodowych stanowi bardzo istotny czynnik

³⁶ B. Hołyst. *Kryminologia*, s. 1361–1362; S. Paweła. *Prawo karne wykonawcze*, s. 232–234.

³⁷ *Uzasadnienie rządowego projektu*, s. 556.

³⁸ S. Paweła, *op.cit.*, s. 232–234.

³⁹ Tamże, s. 232–234.

zachęcający do podejmowania i kontynuowania nauki. Sugeruje to zmiany nauczania penitencjarnego w kierunku dużej znajomości rynku pracy i dostosowania kształcenia do istniejących potrzeb pracodawców.

Jednym z poważniejszych problemów szkolnictwa w zakładach karnych jest również wyłączenie skazanych z nauczania z powodu ukończenia okresu izolacji. Problemy tego typu mogą być rozwiązane poprzez integrację oddziaływań penitencjarnych, probacyjnych i postpenitencjarnych⁴⁰.

Zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe

Najbogatszą ofertę resocjalizacyjną, która jest adresowana do skazanych stanowią zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe. Rozwój takich zajęć występuje od początku lat 90. XX w. Ich psychokorekcyjne znaczenie wynika z kilku przesłanek.

Po pierwsze, stanowią one podstawowy środek zagospodarowania czasu wolnego, który jednocześnie sprzyja aktywnemu wypoczynkowi i zaspokaja potrzeby psychiczne izolowanej osoby. Po drugie, organizowanie zajęć kulturalno-oświatowych i/lub sportowych stwarza niepowtarzalną możliwość zmiany ról – skazany przestaje być biernym odbiorcą oferty proponowanej przez zakład karny, gdyż sam może inicjować i współdziałać w organizowaniu określonych przedsięwzięć. Potwierdzeniem dużej roli więźniów w aranżowaniu zajęć kulturalnych i/lub sportowych jest możliwość powoływania przez dyrektora zakładu karnego rzecznika skazanych w celu konsultacji i opiniowania tego typu działalności (art. 136 § 2).

Drugi argument świadczący o funkcjach resocjalizacyjnych wymienionych środków jest związany dużymi możliwościami rozwoju osobistego w wyniku rozbudzenia pozytywnych zainteresowań i nawyków. Jest to tym bardziej istotne, że znaczna część skazanych wywodzi się ze środowisk zaniedbanych kulturowo.

Kolejnym powodem resocjalizacyjnego wykorzystywania zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych są ich możliwości w zakresie przeciwdziałania procesom standaryzacji. Pozbawienie wolności łączy się z poczuciem ograniczenia własnej indywidualności, dlatego wszelkie działania twórcze służące rozwijaniu wyobraźni, eksponowaniu osobowości jednostki stanowią przeciwwagę dla regulaminowego funkcjonowania w więzieniu. Tym bardziej że aktywności kulturalne, oświatowe i/lub sportowe mogą być organizowane wspólnie z instytucjami, organizacjami, stowarzyszeniami oraz osobami fizycznymi spoza zakładu karnego.

Ważnym czynnikiem, który uzasadnia angażowanie więźniów w zajęcia o charakterze twórczym lub sportowym, jest również fakt, że prowadzą one do redukcji napięcia, impulsywności i przejawów agresji.

⁴⁰ J. Hołda, Z. Hołda, *op.cit.*, s. 178; M. Bramska, 2000. *Realizacja prawa skazanego do kształcenia*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 42, s. 35.

Warto też zwrócić uwagę na znaczenie gier zespołowych w procesie resocjalizacji. Zmiany w postawach więźniów mogą być wynikiem konieczności przestrzegania regulaminów sportowych, współpracy między zawodnikami, podporządkowania osobistych ambicji interesowi zespołu, poczucia odpowiedzialności za wykonanie i wynik gry, zaspokojenia potrzeby sukcesu lub zwiększenia poczucia własnej wartości. Gry zespołowe spełniają również bardzo ważną rolę w zakresie łagodzenia konfliktów wynikających z istnienia podkultury więziennej oraz napięć występujących między osadzonymi a kadrami więziennymi⁴¹. Znaczenie zajęć sportowych w resocjalizacji penitencjarnej potwierdzają wyniki badań empirycznych. W opiniach skazanych wychowanie fizyczne jest głównym środkiem resocjalizacyjnym, który pomaga w rozładowaniu negatywnych stanów emocjonalnych, i uzyskiwaniu dobrego samopoczucia. Ponadto, zajęcia sportowe – przede wszystkim gry zespołowe i świetlicowe – stanowią najciekawszy i najczęściej preferowany sposób spędzania czasu wolnego w warunkach izolacyjnych⁴².

Pomimo wielu zalet aktywności o charakterze kulturalno-oświatowym, trzeba stwierdzić, że środek ten nie jest wystarczająco efektywny pod względem resocjalizacji skazanych. Wynika to przede wszystkim z faktu, że w ten rodzaj zajęć angażuje się tylko niewielka część osadzonych. Najczęściej są to osoby, które przejawiają określone zainteresowania lub posiadają pewne uzdolnienia. Zdecydowana większość skazanych uczestniczy w kulturze w sposób bierny, polegający na przyjmowaniu propozycji zakładu karnego. Natomiast w ofercie kulturalno-oświatowej dominują formy zajęć, które w niewielkim stopniu oddziałują na osadzonych. Ofertę tego typu stanowi czytelnictwo prasy i książek z przywiezionej biblioteki, oglądanie programów telewizyjnych, filmy wideo, audycje radiowe i zajęcia świetlicowe. W niektórych jednostkach uruchomiono telewizyjną sieć kablową, co umożliwiło korzystanie przez więźniów z programów satelitarnych.

Natomiast najważniejszą przeszkodę w rozwijaniu zajęć sportowych stanowią specyficzne warunki, w jakich działają zakłady karne – ograniczenia architektoniczne uniemożliwiające budowanie boisk i przeludnienie uniemożliwiające wyodrębnienie pomieszczeń do uprawiania sportu⁴³.

⁴¹ *Uzasadnienie rządowego projektu*, s. 556–557; B. Hołyst. *Kryminologia* s. 1362–1365; S. Paweła. *Prawo karne wykonawcze*, s. 234–236; J. Dobrzeński, 1998. *Resocjalizacja więźniów środkami i metodami kultury fizycznej*. W: „Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana”. Red. J. Szałański. Łódź–Warszawa–Kalisz, COSSW, s. 491–498; J. Skupińska-Mówieńska, 1998. *Wychowanie przez sztukę jako metoda oddziaływań resocjalizacyjnych*. W: „Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana”. Red. J. Szałański. Łódź–Warszawa–Kalisz, COSSW, s. 480–484.

⁴² J. Dobrzeński, *op.cit.*, s. 491–498.

⁴³ B. Hołyst. *Kryminologia*, s. 1365–1366.

Podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym

Istotą tego środka poprawczego jest podtrzymywanie, wzmacnianie i odbudowywanie więzi ze społeczeństwem, a szczególnie z rodziną. Bez współpracy zakładów karnych z otoczeniem zewnętrznym resocjalizacja penitencjarna nie ma szans na sukces. Osiągnięcie tego celu polega na podejmowaniu różnego typu inicjatyw służących kontaktom więźniów z osobami przebywającymi na wolności⁴⁴.

Istnieją dwie podstawowe płaszczyzny współdziałania zakładów karnych ze społeczeństwem, które spełniają funkcje resocjalizacyjne. Pierwszą z nich są różnorodne formy wspierania skazanych przez instytucje, organizacje, stowarzyszenia, kościoły i związki wyznaniowe oraz przez osoby fizyczne. Druga płaszczyzna polega na pomocy świadczonej przez więźniów różnym podmiotom życia społecznego, często w postaci pracy zorganizowanych grup skazanych na rzecz społeczności lokalnych⁴⁵. Współpraca ze zbiorowością spoza więzienia z jednej strony neutralizuje negatywne skutki izolacji u osadzonych, a z drugiej – prowadzi do zmian mentalności znacznej części osób z otoczenia społecznego w zakresie traktowania więźniów. Najczęściej bowiem dominują w społeczeństwie oczekiwania, aby zwiększyć restrykcyjność wykonywania kary pozbawienia wolności – m.in. poprzez zwiększanie wymiarów izolacji i jej dolegliwości⁴⁶.

W krajach Europy Zachodniej bardzo ważną rolę w resocjalizacji penitencjarnej odgrywa wolontariat. Aktualnie również w polskich więzieniach inicjują różnego typu działania grupy wolontariuszy⁴⁷. Ich działalność skupia się przede wszystkim na zagospodarowaniu czasu wolnego skazanych oraz na różnych formach pomocy zarówno dla nich, jak i dla ich rodzin⁴⁸. Za rozpowszechnianiem działalności wolontariatu w zakresie resocjalizacji penitencjarnej przemawiają bardzo ważne argumenty. Przede wszystkim istotny jest wysoki poziom motywacji wolontariuszy w podejmowanych działaniach. Ważne jest również to, że osoby dobrowolnie pomagające więźniom nie są traktowane jako przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, a jednocześnie sprawują nieformalną kontrolę społeczną nad zachowaniami skazanych przez to, że są spostrzegane przez osadzonych jako „moralny głos społeczności” (*moral voice of the community*). Ponadto działania resocjalizacyjne wolontariuszy mogą odnieść większy skutek ze względu na ich większą wiarygodność w porównaniu z pracownikami reprezentującymi organy władzy publicznej. Jest ona wynikiem pracy za darmo, czyli

⁴⁴ Tamże, s. 1366–1367.

⁴⁵ H. Machel. *Więzenie jako instytucja karna*, s. 77; J. Zagórski, 1996. *Formy współdziałania ze społeczeństwem w polskiej praktyce penitencjarnej*. W: „Problemy więziennictwa u progu XXI wieku”. Red. B. Hołyst, S. Redo. Warszawa, CZSW i COSSW, s. 518–519.

⁴⁶ H. Machel. *Więzenie jako instytucja karna*, s. 70–71; W. Ambroziak, 2001. *Więzi społeczne skazanych i ich rola w procesie resocjalizacji*. W: „Więziennictwo. Nowe wyzwania”. Red. B. Hołyst, W. Ambroziak, P. Stępnia. Warszawa–Poznań–Kalisz Wyd. UAM, CZSW, COSSW 2001, s. 511–519.

⁴⁷ A. Biskupska, 2005. *Wolontariat w zakładzie karnym*. „Zamojskie Studia i Materiały. Pedagogika”, nr 1, s. 239.

⁴⁸ Tamże, s. 240–241.

„dla idei”. Atrybut wiarygodności sprawia, że wolontariusze często pełnią rolę pośredników między władzą sądowniczą a resocjalizowanym przestępcą⁴⁹.

Priorytetowe znaczenie w ramach relacji ze światem zewnętrznym mają strategie utrzymywania i wzmacniania więzi z rodziną. Resocjalizacyjne znaczenie tych kontaktów polega na tym, że członkowie rodziny mogą wywierać wpływ na zmianę postaw skazanego. Ponadto, spotkania z najbliższymi w trakcie odbywania kary mogą się przyczynić do rozwiązywania wewnątrzrodzinych konfliktów. Do najważniejszych strategii, które ułatwiają poprawę więzi między najbliższymi, należy poradnictwo rodzinne i racjonalnie udzielane przepustki dla więźniów⁵⁰.

Podsumowując analizowany środek resocjalizacji, należy zauważyć, że uspołecznienie wykonywania kary pozbawienia wolności w Polsce wciąż ewoluuje. Udział społeczeństwa w resocjalizacji penitencjarnej rozpoczął się po 1989 r. Aktualnie występują różne formy współpracy w tym zakresie, które należy udoskonalać i rozszerzać. Zwiększanie udziału różnych podmiotów społecznych w wykonywaniu kar izolacyjnych jest najlepszym gwarantem zmiany charakteru systemu penitencjarnego – z podstawowego narzędzia retributywnej polityki karnej na ogniwo służące pozytywnej reintegracji przestępców⁵¹.

Nagrody i kary dyscyplinarne

Systemy nagród i kar są ważnymi środkami oddziaływań poprawczych z tego względu, że stanowią ważne bodźce do przemiany zachowań skazanego. Nagrody tworzą wzmocnienia pozytywne i zachętę do poprawy, a kary – wzmocnienia negatywne, mające na celu wyeliminowanie zachowań niepożądanych. Resocjalizacyjny charakter nagród i kar potwierdza również to, że z założenia ich stosowanie musi być podporządkowane celom i zasadom wykonywania kary pozbawienia wolności⁵².

Nagroda może być przyznana więźniowi, który wyróżnia się dobrym zachowaniem w czasie odbywania kary lub w celu zachęcenia go do poprawy postępowania (art. 137 k.k.w.). Katalog nagród został wyszczególniony w art. 138 § 1 k.k.w. Nagrodami są:

1. zezwolenie na dodatkowe lub dłuższe widzenie,
2. zgoda na widzenie bez osoby dozorującej,

⁴⁹ D. Karp, G. Bazemore, J. Chesire, 2004. *The Role and Attitudes of Restorative Board Members: A Case Study of Volunteers in Community Justice*. „Crime & Delinquency”, nr 4, s. 505–506.

⁵⁰ H. Machel, 1996. *Instytucja przepustki – nadzieje i niebezpieczeństwa*. W: „Problemy więziennictwa u progu XXI wieku”. Red. B. Hołyst, S. Redo. Warszawa, Wyd. CZSW i COSSW, s. 297–301.

⁵¹ P. Szczepaniak, 2004. *Aktualne problemy współpracy służb: socjalnej i penitencjarnej*. W: „Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej”. Red. W. Ambrozik, P. Stępaniak. Poznań–Warszawa–Kalisz, UAM, CZSW, COSSW, s. 415–425.

⁵² T. Szymanowski, Z. Świda, 1998, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe. Akty wykonawcze*. Warszawa, Wyd. „Librata”, s. 333; Lelental. *Kodeks karny wykonawczy*, s. 358.

3. zezwolenie na widzenie w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej,
4. zatarcie wszystkich lub niektórych kar dyscyplinarnych,
5. nagroda rzeczowa lub pieniężna,
6. umożliwienie widzenia bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego, z osobą najbliższą lub godną zaufania, na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin,
7. zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru, na okres nieprzekraczający jednorazowo 14 dni,
8. pochwała,
9. zezwolenie na częstsze branie udziału w zajęciach kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu,
10. zgoda na przekazanie upominku osobie wskazanej przez osadzonego,
11. zezwolenie na odbywanie widzeń we własnej odzieży,
12. pozwolenie na otrzymanie dodatkowej paczki żywnościowej,
13. umożliwienie dokonywania dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym,
14. zezwolenie na telefoniczne porozumienie się więźnia ze wskazaną przez niego osobą na koszt zakładu karnego.

Nagroda może być również przyznana w formie ulgi, na przykład w sytuacji, gdy skazany nie wyróżniał się dobrym zachowaniem, ale wystąpiły szczególne okoliczności rodzinne lub osobiste, które uzasadniają jej przyznanie (art. 141 § 1 k.k.w.). W takim przypadku nie mogą być jednak przyznane dwa rodzaje nagród: 1) zezwolenie na widzenie bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego, z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania, na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin, 2) zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru, na okres nieprzekraczający jednorazowo 14 dni.

Zamknięty katalog kar dyscyplinarnych zawiera art. 143 § 1 k.k.w. Karami dyscyplinarnymi są:

1. nagana,
2. pozbawienie wszystkich lub niektórych niewykorzystanych przez skazanego nagród lub ulg albo zawieszenie ich wykonania, na okres do 3 miesięcy,
3. zakaz korzystania z udziału w niektórych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych, z wyjątkiem korzystania z książek i prasy, na okres do 3 miesięcy,
4. brak możliwości otrzymania paczek żywnościowych, na okres do 3 miesięcy,
5. pozbawienie lub ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych, na okres do 3 miesięcy,
6. udzielanie widzeń w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą, na okres do 3 miesięcy,
7. obniżenie przypadającej skazanemu części wynagrodzenia za pracę, nie więcej niż o 25%, na okres do 3 miesięcy,
8. umieszczenie w celi izolacyjnej na okres do 28 dni.

Kary dyscyplinarne są stosowane w przypadku zawinionego naruszenia zakazów lub nakazów wynikających z ustawy lub innych przepisów wydanych na jej podstawie albo ustalonego w zakładzie karnym lub miejscu pracy porządku (art. 142 § 1 k.k.w.). Karanie musi być jednak stosowane w sposób bardzo elastyczny, aby stanowiło rodzaj zachęty do zmiany postępowania⁵³.

Nowe środki i metody oddziaływania na skazanych

Obowiązujące ustawodawstwo dopuszcza wprowadzanie nowych środków i metod wpływania na skazanych (art. 71 k.k.w.). W związku z tym istnieją możliwości przeprowadzania eksperymentów penitencjarnych⁵⁴.

Inicjowanie eksperymentów penitencjarnych jest uzasadnione kilkoma względami. Ważnym aspektem ich wprowadzania jest fakt, że są to projekty oparte na określonych koncepcjach teoretycznych i wynikach badań empirycznych. W związku z tym opierają się na naukowej metodologii, która sprzyja ocenie zastosowanych sposobów oddziaływań resocjalizacyjnych pod względem ich skuteczności. Z kolei, rzetelne wyniki efektywności nowych strategii psychokorekcyjnych prowadzą do wzrostu akceptacji metod doświadczalnych w polityce kryminalnej. W tym miejscu należy jednak zwrócić uwagę, że pomimo istniejących możliwości, w polskim systemie penitencjarnym istnieje znikoma liczba eksperymentów i dążeń innowacyjnych w zakresie realizowania oddziaływań poprawczych⁵⁵.

Działalność duszpasterska jako ważny środek resocjalizacji osadzonych

Zgodnie z normami prawa karnego wykonawczego skazany ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z usług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych w tym celu książek, pism i przedmiotów (art. 106. § 1. k.k.w.). Skazany ma także prawo do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, a także do spotkań indywidualnych z duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego należy; duchowni ci mogą odwiedzać skazanych w pomieszczeniach, w których przebywają (art. 106. § 2. k.k.w.). Korzystanie z wolności religijnej przez osadzonych nie może jednak naruszać zasad tolerancji ani zakłócać ustalonego porządku w zakładzie karnym (art. 106. § 3. k.k.w.).

Należy podkreślić, że korzystanie z działań duszpasterskich stanowi ważny środek resocjalizacji osadzonych z tego powodu, że do zaistnienia poprawy

⁵³ T. Szymanowski, Z. Świda, *op.cit.*, s. 338.

⁵⁴ Z. Hołda, K. Postulski, *op.cit.*, s. 320.

⁵⁵ T. Szymanowski. *Polityka karna i penitencjarna*, s. 292.

moralnej skazanego niezbędna jest wewnętrzna przemiana, w której pomaga realizacja wartości religijnych. W perspektywie chrześcijańskiej karanie powinno być zgodne z zasadą miłości, a poprawa moralna przestępcy – z winą, pokutą i przebaczeniem za zło wyrządzone przestępstwem. Pokuta służy przywróceniu naruszonej przez czyn równowagi zarówno we własnym sumieniu, jak i w naruszonego porządku społecznym. Osiągnięcie takiej gotowości, a następnie jej realizacja w postaci różnych form zadośćuczynienia, przyczynia się do poprawy moralnej oraz do oczekiwania na przebaczenie ze strony innych ludzi⁵⁶.

Poprawa moralna jest wynikiem gruntownego przeorientowania osobowości skazanego, dlatego doprowadzenie do niej jest bardzo trudne, co potwierdzają wyniki badań. Większość skazanych deklaruje pozytywny stosunek do wiary w Boga (66,3%), stosunek ambiwalentny – 19,3%, a postawę negatywną – 13,2%. Ale jednocześnie zaangażowanie w praktyczny wymiar posługi duszpasterskiej charakteryzuje jedynie 20,3% więźniów⁵⁷. Najwięcej negatywnych i ambiwalentnych postaw wobec działalności duszpasterskiej występuje u recydywistów penitencjarnych. Niechętny stosunek do zaangażowania religijnego w tej grupie może mieć różne przyczyny, m.in. może stanowić efekt zmniejszonej wrażliwości moralnej w wyniku wielokrotnych pobytów w zakładzie karnym, stosowania silnych mechanizmów obronnych, trudności przyznania się do własnych błędów lub obawy przed wykluczeniem z podkultury więziennej⁵⁸.

Duże znaczenie w odnowie duchowej osadzonych mają wysiłki duszpasterskie, co również potwierdzają wyniki analiz empirycznych. Pierwsza prawidłowość polega na tym, że duża częstotliwość praktyk religijnych współwystępuje ze wzrostem zachowań o charakterze prospołecznym. Więźniowie o wysokiej religijności są bardziej zdyscyplinowani, rzadziej popełniają przestępstwa w trakcie odbywania kary i mają mniej konfliktów interpersonalnych – zarówno z innymi osadzonymi, jak i z personelem⁵⁹. Po drugie, skazani o dużej wrażliwości religijnej w stosunku do tych, którzy posiadają zewnętrzną motywację religijną i w stosunku do więźniów niewierzących, charakteryzują się wyższym poczuciem winy za popełnione przestępstwo i bardziej pozytywnym stosunkiem do norm moralnych⁶⁰. Osoby uczestniczące w programach religijnych istotnie rzadziej doświadczają

⁵⁶ J. Mutrphy, 2003. *Christianity and criminal punishment*. „Punishment & Society”, nr 3, s. 268–273.

⁵⁷ U. Świętochowska, 1995. *Systemowe rozwiązania w zakresie zapobiegania i ograniczania patologii społecznej*. Gdańsk, Wyd. UG, s. 97.

⁵⁸ B. Hołyst. *Kryminologia*, s. 1370.

⁵⁹ K. Kerley, T. Matthews, J. Schulz, 2005. *Participation in Operation Starting Line, Experience of Negative Emotions, and Incidence of Negative Behavior*. „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology”, nr 4, s. 423.

⁶⁰ H. Machel. *Więzienie jako instytucja karna* s. 281; J. Skrzypczak, 1997. *Typ religijności więźniów ich postawy moralne i poczucie winy*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 16–17, s. 68–81.

negatywnych emocji w postaci gniewu, goryczy i chłodu emocjonalnego⁶¹. Ponadto, badania związków między religijnością a funkcjonowaniem poznawczym wskazały, że wysoka formacja duchowa współwystępuje z dużym nasileniem poczucia własnej skuteczności i celami ukierunkowanymi na realizację wartości wypływających z dekalogu⁶².

Obecnie we wszystkich zakładach karnych w Polsce prowadzona jest działalność duszpasterska przez kapelanów Kościoła katolickiego. W niektórych więzieniach aktywność tego typu prowadzą również duchowni innych kościołów i związków wyznaniowych⁶³. Oddziaływania duszpasterskie są realizowane w trzech wymiarach⁶⁴:

- posługi religijnej wobec skazanych – np. nabożeństwa, sakramenty,
- wzbudzania wiary – np. homilia mszalna, zespoły katechetyczne, rekolekcje, rozmowy indywidualne, katechezy okolicznościowe, odwiedziny w celach,
- świadczenia czynnej miłości – np. doradzanie, pocieszanie, pomoc materialna.

Aktualnie, coraz częściej występuje dążenie do integrowania więziennej posługi duszpasterskiej. Takim przykładem na gruncie amerykańskim może być program *Inner Change Freedom Initiative*, który jest realizowany w zakładach karnych w stanie Teksas. Jego celem jest stworzenie w więzieniu środowiska służącego przemianie duchowej skazanego oraz odbudowywanie jego więzi ze społeczeństwem, a szczególnie z rodziną. Idea programu jest realizowana w wyniku edukacji biblijnej, kierownictwa duchowego, organizowania wypoczynku, uczenia postępowania zgodnego z chrześcijańskimi zasadami i kształtowania umiejętności radzenia sobie z problemami życiowymi⁶⁵.

Integracja działań duszpasterskich ma miejsce również w polskich więzieniach. Jej przykładem jest Grupa Oddziaływania Duszpasterskiego w ZK Ława, składająca się ze skazanych i wolontariuszy pod kierunkiem kapelana więziennego. Celem działalności tego zespołu jest pomoc więźniom w ich rozwoju duchowym, rodzinnym i zawodowym zgodnie z zasadami moralnymi Kościoła katolickiego. Do podstawowych strategii programu realizowanego przez grupę należą: a) kierownictwo duchowe kapelana więziennego, b) modlitwa i uczestniczenie w całorocznej liturgii Kościoła, c) nauka i praca związana z posługiwaniem się komputerami, d) organizowanie różnych przedsięwzięć na terenie zakładu karnego i poza nim, e) utrzymywanie kontaktów z rodzinami przez skazanych⁶⁶.

⁶¹ K. Kerley i in., *op.cit.*, s. 424.

⁶² G. Walters, 2005. *Mapping the Criminal Mind: Idiographic Assessment of Criminal Belief Systems*. „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology”, nr 1, s. 5–24.

⁶³ S. Paweła. *Prawo karne wykonawcze*, s. 251.

⁶⁴ H. Machel. *Więzienie jako instytucja karna*, s. 282.

⁶⁵ C. McDaniel, D. Davis, S. Neff, 2005. *Charitable Choice and Prison Ministries: Constitutional and Institutional Challenges to Rehabilitating the American Penal System*. „Criminal Justice Policy Review”, nr 2, s. 169.

⁶⁶ K. Tyberski, 2005. *Więźniowie – wsparcie duchowe*. W: „Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu”. Red. M. Kalinowski. Lublin, Wyd. KUL, s. 239–240.

Przedstawione prawidłowości dotyczące znaczenia oddziaływań religijnych w resocjalizacji penitencjarnej sugerują wzmocnienie, rozszerzenie oraz integrowanie tego typu aktywności resocjalizacyjnej. Specyfika posługi duszpasterskiej wśród więźniów powinna być traktowana jako specyficzny środek działań poprawczych zarówno ze względu na jej cele, które są zbieżne z ideą resocjalizacji penitencjarnej, jak i z uwagi na wykorzystywanie przez kapłanów metod specyficznych dla działań resocjalizacyjnych. Kapłan pełni w stosunku do więźniów rolę wychowawcy, wspomagając w ten sposób kadrę penitencjarną. A jego wpływy wychowawcze są odbierane jako bardziej wiarygodne, ponieważ nie reprezentuje on administracji zakładu karnego⁶⁷.

SKUTECZNOŚĆ RESOCJALIZACYJNYCH ŚRODKÓW ODDZIAŁYWANIA NA SKAZANYCH

Rozwój idei poprawy przestępcy implikuje doskonalenie systemów wykonywania kary pozbawienia wolności – m.in. poprzez analizowanie skuteczności różnych sposobów resocjalizacyjnego postępowania⁶⁸. Wyniki metaanaliz ok. 400 niezależnie prowadzonych badań ewaluacyjnych wskazują, że skuteczność programów resocjalizacji jest ogólnie niska. Redukcja wskaźników recydywy w wyniku oddziaływań poprawczych waha się w granicach 5–15%. W szczególnie korzystnych okolicznościach spadek powrotności do przestępstwa jest szacowany między 20 a 50%⁶⁹. Niepewność przedstawionych ustaleń wynika z trudności prowadzenia studiów porównawczych – przede wszystkim ze względu na różnice w porównywanych grupach, różne metody diagnozowania oraz niejednolite kryteria recydywy⁷⁰.

Analizy empiryczne skupiały się również na badaniu skuteczności środków resocjalizacyjnych. Metaanaliza dotycząca oddziaływania przez pracę wskazała, że środek tego rodzaju przyczynia się do kilkuprocentowego zmniejszenia wskaźnika recydywy⁷¹.

Wyniki 33 studiów dotyczących skuteczności oddziaływań przez pracę i edukację – zarówno w warunkach izolacyjnych, jak i w warunkach probacyjnych –

⁶⁷ K. Linowski, 2001. *Możliwości duszpasterskiego oddziaływania wobec osób odbywających karę pozbawienia wolności*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 31, s. 87; S. Meler, 2003. *Prawo więźniów do wolności religijnej*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 38, s. 62.

⁶⁸ H. Machel. *Więzienie jako instytucja karna* s. 34.

⁶⁹ M. Lipsey, 1992. *The effect of treatment on juvenile delinquents. Results from metaanalysis*. W: „Psychology and law”. Red. F. Lösel, D. Bender, T. Bliesner. Berlin, de Gruyter, s. 131–143.

⁷⁰ R. Ortmann, 2000. *The Effectiveness of Social Therapy in Prison – A Randomized Experiment*. „Crime & Delinquency”, nr 2, s. 215.

⁷¹ J. Bouffard, M. Layton, L. Hickman, 2000. *Effectiveness of Vocational Education and Employment Programs for Adult Offenders: A Methodology-Based Analysis of the Literature*. „Journal of Offender Rehabilitation”, nr 1–2, s. 1.

pokazały, że wskaźnik recydywy u uczestników programów resocjalizacyjnych wahał się w granicach 39%, a u skazanych nieuczestniczących w oddziaływaniach tego rodzaju – w granicach 50%⁷². Wnioski z części metaanaliz wskazują na to, że skuteczność pracy i edukacji jako środków resocjalizacji kształtuje się na podobnym poziomie⁷³. Natomiast część badań zawiera wniosek, że efektywność programów edukacyjnych jest istotnie większa niż oddziaływań związanych z wdrażaniem do pracy⁷⁴. Znaczenie nauczania w resocjalizacji przestępców potwierdzają również wyniki niezależnych analiz empirycznych, które wykazują spadek recydywy w przypadku stosowania tego środka nawet do 23%⁷⁵.

Studia empiryczne odnoszące się do efektów nauczania doprowadziły do sformułowania dwóch prawidłowości. Pierwsza z nich dotyczy udziału w zajęciach edukacyjnych. Ukończenie nauki lub zaawansowane uczestnictwo w postaci osiągnięcia kolejnych etapów kształcenia (np. promocje do następnych klas) wpływa na ograniczanie powrotu do przestępstwa. Natomiast krótki okres nauki lub jej nieukończenie zwiększają prawdopodobieństwo recydywy⁷⁶. Druga prawidłowość jest związana z poziomem wykształcenia. Powrotność do przestępstwa jest odwrotnie proporcjonalna do stanu edukacji skazanych – im wyższe wykształcenie, tym niższy wskaźnik recydywy⁷⁷. W związku z tym ukończenie studiów lub szkoły średniej w trakcie odbywania kary jest związane z większą jej skutecznością niż zaliczenie szkoły podstawowej lub zawodowej⁷⁸. Zaś poszerzanie wiedzy w ramach edukacji szkolnej jest bardziej skuteczne niż uzupełnianie kwalifikacji zawodowych, szczególnie w sytuacji, kiedy po opuszczeniu zakładu karnego osoba nie może znaleźć zatrudnienia zgodnego z posiadanymi umiejętnościami⁷⁹.

W ostatnich latach zwraca się coraz większą uwagę na oddziaływania religijne wobec skazanych zarówno ze względu na ich znaczenie w kontekście skuteczności kar izolacyjnych, jak i z uwagi na zachowanie więźniów w trakcie pobytu w zakładzie karnym. Wyniki metaanalizy 60 studiów empirycznych z lat

⁷² D. Wilson, C. Gallagher, D. MacKenzie, 2000. *Meta-Analysis of Corrections-Based Education, Vocation, and Work Programs for Adult Offenders*. „Journal of Research in Crime and Delinquency”, nr 4, s. 347.

⁷³ Tamże, s. 364–365.

⁷⁴ Tamże, s. 347.

⁷⁵ M. Batiuk, K. Lahm, M. McKeever, N. Wilcox, P. Wilcox, 2005. *Disentangling the effects of correctional education: Are current policies misguided? An event history analysis*. „Criminal Justice”, nr 1, s. 55–74.

⁷⁶ P. Szczepaniak, 2003. *Kara pozbawienia wolności a wychowanie*. Kalisz–Warszawa, KTPN, UW, s. 390–391.

⁷⁷ T. Szymanowski, 1996. *Kryminologiczne podstawy reformowania prawa karnego wykonawczego w Polsce*. W: „Problemy więziennictwa u progu XXI wieku”. Red. B. Hołyst, S. Redo. Kalisz, CZSW, s. 134–146.

⁷⁸ M. Batiuk i in., *op.cit.*, s. 65–67.

⁷⁹ A. Look, D. Brewster, S. Sharp, 2002. “Educational Programs and Recidivism in Oklahoma.” *The Prison Journal* 3, s. 329–330.

1969–1998, dotyczących związków między religijnością a popełnianiem przestępstw, wskazały, że wysoki poziom rozwoju duchowego hamuje antyspołeczne zachowania⁸⁰. Ocenia się ponadto, że działania mające na celu zwiększenie funkcji regulacyjnej religijności w zakresie redukcji recydywy odznaczają się większą skutecznością niż strategie świeckie⁸¹. Przykładowo, po dwóch latach od opuszczenia zakładu karnego u osób zaangażowanych religijnie wskaźnik powrotności zmniejszył się o 17% w stosunku do skazanych, którzy nie uczestniczyli w tego rodzaju programach. Znaczenie poprawcze oddziaływań religijnych wynika z kilku prawidłowości. Przede wszystkim preferencja wartości transcendentálnych silnie wiąże się z normami o charakterze moralnym i społecznym. W związku z tym więźniowie religijni częściej doświadczają poczucia winy za popełnione przestępstwo i częściej traktują pobyt w zakładzie karnym jako czas odpokutowania za popełnione czyny⁸². Przeprowadzone badania wskazują również, że skazani odznaczający się wysokim poziomem pobożności są bardziej refleksyjni, częściej zwracają uwagę na konsekwencje własnego postępowania, mają większe poczucie własnej godności, posiadają więcej kontaktów z osobami spoza więzienia, dysponują większą liczbą konstruktywnych sposobów zaradczych, stosują mniej zachowań agresywnych i są bardziej zaangażowani w podtrzymywanie więzi rodzinnych⁸³.

PIŚMIENNICTWO

- Ambrozik, W., 2001. „Więzi społeczne skazanych i ich rola w procesie resocjalizacji.” W *Więziennictwo. Nowe wyzwania*. Red. B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia. Warszawa–Poznań–Kalisz. Wyd. UAM, CZSW, COSSW 2001, s. 511–519.
- Batiuk, M., Lahm, K., McKeever, M., Wilcox, N., Wilcox, P., 2005. „Disentangling the effects of correctional education: Are current policies misguided? An event history analysis.” *Criminal Justice* nr 1, s. 55–74.
- Biskupska, A., 2005. „Wolontariat w zakładzie karnym.” *Zamojskie Studia i Materiały. Pedagogika* nr 1, s. 238–241.
- Bouffard, J., Layton, M., Hickman, L., 2000. „Effectiveness of Vocational Education and Employment Programs for Adult Offenders: A Methodology-Based Analysis of the Literature.” *Journal of Offender Rehabilitation* nr 1–2, s. 1.
- Bramska, M., 2000. „Realizacja prawa skazanego do kształcenia.” *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 42, s. 27–38.
- Colin, B., Bradley, W., 2001. „If You Love Me, Keep My Commandments”: A Meta-Analysis of the Effect of Religion on Crime.” *Journal of Research in Crime and Delinquency* 1, s. 3–21.

⁸⁰ B. Colin, W. Bradley, 2001. „If You Love Me, Keep My Commandments”: A Meta-Analysis of the Effect of Religion on Crime. „Journal of Research in Crime and Delinquency”, nr 1, s. 16.

⁸¹ B. Johnson, 2004. „Religious Programs and Recidivism among Former Inmates in Prison Fellowship Programs: A Long-Term Follow-Up Study.” *Justice Quarterly* 2, s. 329–354.

⁸² R. Stark, S. Bainbridge, 1997. *Religion, Deviance and Social Control*. New York, Routledge.

⁸³ D. Miller, 1996. *Reinventing American Protestantism*. Berkeley, University of California Press.

- Dobrzaniecki, J., 1998. *Resocjalizacja więźniów środkami i metodami kultury fizycznej*. W: „Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana”. Red. J. Szałański. Łódź–Warszawa–Kalisz, COSSW, s. 491–498.
- Hołda, J., Hołda, Z., 2004. *Prawo karne wykonawcze*. Kraków, Zakamycze.
- Hołda, Z., Postulski, K., 2005. *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Gdańsk, Arche.
- Hołyst, B., 2012. *Kryminologia*. Warszawa LexisNexis.
- Johnson, B., 2004. “Religious Programs and Recidivism among Former Inmates in Prison Fellowship Programs: A Long-Term Follow-Up Study.” *Justice Quarterly* 2, s. 329–354.
- Kalisz, T., 2004. „Pracodawcy pozawięzienni a zatrudnianie skazanych.” W: Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej. Red. W. Ambroziak, P. Stępiak. Poznań–Warszawa–Kalisz, UAM, CZSW, COSSW, s. 427–439.
- Kalitowski, M., Sienkiewicz, Z., Tyszkiewicz, L., Wąsek, A., 2000. *Kodeks karny. Komentarz*. T. II. Gdańsk, Arche.
- Karp, D., Bazemore, G., Chesire, J., 2004. „The Role and Attitudes of Restorative Board Members: A Case Study of Volunteers in Community Justice.” *Crime & Delinquency* 4, s. 487–515.
- Kerley, K., Matthews, T., Schulz, J., 2005. “Participation in Operation Starting Line, Experience of Negative Emotions, and Incidence of Negative Behavior.” *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 4, s. 410–426.
- Lelental, S., 2001. *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Warszawa, C. H. Beck.
- Linowski, K., 2001. „Możliwości duszpasterskiego oddziaływania wobec osób odbywających karę pozbawienia wolności.” *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 31, s. 85–93.
- Lipsey, M., 1992. “The effect of treatment on juvenile delinquents. Results from metaanalysis.” W: “Psychology and law”. Red. F. Lösel, D. Bender, T. Bliesner. Berlin, de Gruyter, s. 131–143.
- Look, A., Brewster, D., Sharp, S., 2002. “Educational Programs and Recidivism in Oklahoma.” *The Prison Journal* 3, s. 314–334.
- Machel, H., 1983. „Propozycja modelu ośrodka pracy skazanych dla młodocianych i dorosłych nierecydywistów (koncepcja, organizacja, wdrożenie i ocena).” *Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny* 16, s. 102–124.
- Machel, H., 1994. *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Gdańsk, Wyd. UG.
- Machel, H., 1996. „Instytucja przepustki – nadzieje i niebezpieczeństwa.” W: „Problemy więziennictwa u progu XXI wieku”. Red. B. Hołyst, S. Redo. Warszawa, Wyd. CZSW i COSSW, s. 297–303.
- Machel, H., 2003. *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk, Arche.
- Malec, J., 2001. „Czynniki warunkujące kształtowanie się właściwych postaw moralnych więźniów w Polsce.” W: „Więziennictwo. Nowe wyzwania”. Red. B. Hołyst, W. Ambroziak, P. Stępiak. Warszawa–Poznań–Kalisz, Wyd. UAM, CZSW i COSSW, s. 412–428.
- McDaniel, C., Davis, D., Neff, S., 2005. „Charitable Choice and Prison Ministries: Constitutional and Institutional Challenges to Rehabilitating the American Penal System.” *Criminal Justice Policy Review* 2, s. 164–189.
- Meler, S., 2003. „Prawo więźniów do wolności religijnej.” *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 38, s. 59–67.
- Miller, D., 1996. *Reinventing American Protestantism*. Berkeley, University of California Press.
- Mutpry, J., 2003. “Christianity and criminal punishment.” *Punishment & Society* 3, s. 268–273.
- Myers, L., 2000. “Meeting Correctional Offenders Needs: An Ethical Response to Cultural Differences.” *The Prison Journal* 2, s. 184–209.
- Nowak, B., 2004. „Metody resocjalizacji.” W: „Zagadnienia penitencjarne”. Red. H. Chmielewska, K. Jędrzejak, T. Karczewski, P. Łapiński, B. Nowak, L. Stodolska, E. Szymczak. Kalisz, COSSW, s. 119–123.

- Ortmann, R., 2000. "The Effectiveness of Social Therapy in Prison – A Randomized Experiment." *Crime & Delinquency* 2, s. 214–232.
- Pawela, S., 1999. *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*. Warszawa, Wyd. ZPP.
- Pawela, S., 2003. *Prawo karne wykonawcze. Zarys Wykładu*. Kraków, Zakamycze.
- Pytko, L., 2002. *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne i metodyczne*. Warszawa, Wyd. ASP.
- Skupińska-Mówieńska, J., 1998. „Wychowanie przez sztukę jako metoda oddziaływań resocjalizacyjnych.” W: „Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana”. Red. J. Szałański. Łódź–Warszawa–Kalisz, COSSW, s. 480–484.
- Skrzypaczak, J., 1997. „Typ religijności więźniów ich postawy moralne i poczucie winy.” *Przeгляд Więziennictwa Polskiego* 16–17, s. 68–81.
- Stark, R., Bainbridge, S., 1997. *Religion, Deviance and Social Control*. New York, Routledge.
- Szczepaniak, P., 1996. „Efektywność oddziaływań penitencjarnych.” W: „Problemy więziennictwa u progu XXI wieku”. Red. B. Hołyst, S. Redo. Kalisz, CZSW, s. 368–399.
- Szczepaniak, P., 2003. Kara pozbawienia wolności a wychowanie. Kalisz–Warszawa, KTPN, UW.
- Szczepaniak, P., 2004. „Aktualne problemy współpracy służb: socjalnej i penitencjarnej.” W: „Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej”. Red. W. Ambrozik, P. Stępnik. Poznań–Warszawa–Kalisz, UAM, CZSW, COSSW, s. 415–425.
- Szymanowski, T., 1996. „Kryminologiczne podstawy reformowania prawa karnego wykonawczego w Polsce.” W: „Problemy więziennictwa u progu XXI wieku”. Red. B. Hołyst, S. Redo. Kalisz, CZSW, s. 134–146.
- Szymanowski, T., Świda, Z. 1998, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe. Akty wykonawcze*. Warszawa, Wyd. „Librata”.
- Szymanowski, T., 2004. *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego (podstawowe problemy w świetle danych empirycznych)*. Warszawa, Wyd. UW.
- Świętochowska, U., 1995. Systemowe rozwiązania w zakresie zapobiegania i ograniczania patologii społecznej. Gdańsk, Wyd. UG.
- Tyberski, K., 2005. Więźniowie – wsparcie duchowe. W: „Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu”. Red. M. Kalinowski. Lublin, Wyd. KUL, s. 233–245.
- Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego*, 1997. Warszawa Wyd. Prawnicze.
- Ustawa z 6.06.1997 r. Kodeks karny wykonawczy*. DzU 1997 nr 90, poz. 557.
- Ustawa z 28.08.1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności* (DzU 1997 nr 123, poz. 777).
- Walters, G., 2005. “Mapping the Criminal Mind: Idiographic Assessment of Criminal Belief Systems.” *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 1, s. 5–24.
- Wilson, D., Gallagher, C., MacKenzie, D., 2000. “Meta-Analysis of Corrections-Based Education, Vocation, and Work Programs for Adult Offenders.” *Journal of Research in Crime and Delinquency* 4, s. 347–368.
- Zagórski, J., 1996. „Formy współdziałania ze społeczeństwem w polskiej praktyce penitencjarnej.” W: „Problemy więziennictwa u progu XXI wieku”. Red. B. Hołyst, S. Redo. Warszawa, CZSW i COSSW, s. 517–523.

POLISH MODEL OF PENITENTIARY REHABILITATION

Abstract. The article presents the characteristics of a prison rehabilitation model which results from the standards included in the Polish criminal law. At the beginning, article describes the objectives of the actions aimed at the social rehabilitation of inmates in prisons. Further, the article presents the principles of psycho-corrective actions for prisoners – including the principle of respect for the prisoner’s dignity, the principle of objective instance, the principle of creating an educational environment, the principle of professionalism, the principle of individualization, the principle of free progression, the principle of responsibility and the principle of normality/prison openness. The next part presents the means which, in terms of Polish criminal law, should serve the rehabilitation of prisoners: work, teaching, cultural-educational and sports events, maintaining contacts with family and the outside world, rewards and disciplinary penalties and also new means and methods of influence at the offenders. In this part of the study also highlighted the impact of a pastoral action, in which prisoners can participate. The last part of the article is devoted to the analysis of the effectiveness of selected means of penitentiary rehabilitation.

Key words: penitentiary rehabilitation, penitentiary rehabilitation principles, effectiveness of penitentiary rehabilitation